

Tvrtko Kulenović Körtörténelem

KÖRTÖRTÉNELEM című regényemet e háború szülte, e háború során keletkezett és annak következményeként. MANZÁRD, POR címet viselő részét azonban, mely barátomról, Danilo Kiőről és a feleségemről szól, akik ugyanabban az alattomos kórban szenvedtek, már régen felvázoltam magamban. Nem mondhatom, hogy mindennap dolgoztam a regényen, mert nem tartozom azon írók közé, akik nap mint nap előveszik a papírt meg a ceruzát (amikor Susan Sonntag megkérdezte Danilo Kiőt, hogy mindennap ír-e, Danilo fölhördült: „Mi jut eszébe?!”), bár mindig írok valamit. Ez a könyv inkább egy összesűrűsödött benső időben keletkezett; éjszaka, a

sötétben eszembe jutott valami, néhány ötlet, fordulat, mondat, gyertyát gyújtottam, és tömören rögzítettem – másnap aztán a pár sor oldalakká bővült. Előfordult, hogy később eldobtam ezeket az oldalakat, ám az „éjszakai ötletek” legtöbbször jóknak bizonyultak. Bár ez a könyv lényegében anyám betegségről és haláláról, valamint a feleségem haláláról szól, miközben minden irányba kiterjeszkedik, és egy általános körtörténetté szélesül, mégsem mondhatom, hogy megkönnyebbülést hozott volna; a személyes és általános szerencsétlenség e fajtájában nincs megkönnyebbülés. Egyszerűen semmi mást nem tudtam csinálni, olvasni sem bírtam, még egy közönsé-

ges újsághír megértése is nehézséget okozott. Paradoxálisan hangzik, de így van.

Egy kedves, Belgrádban élő rokonom látta a tévében a lakásunk közelében lévő, általunk csak „gyufagyárnak” nevezett felhőkarcoló lánkolását, és a Vöröskereszt révén többek között azt üzent nekünk: „Meneküljete ebből a pokolból, ha lehet, gyertek Belgrádba!” Következő levelében aztán bocsánatot kért. Erről eszembe jutott egy gondolat, melyre egy nemrég megjelent könyvben bukkantam. Ivo Andrić írja a megszállás idején valami lengyel ismerősének, aki nyilván afelől érdeklődött, hogy miként képes ilyen körülmények között leülni és történelmi regényeket írni: „Forradalmak, háborúk, kataklizmák – mi ez a lét alapvető borzalmához képest? Azt mondják, ilyesmi még sosem volt. Elfelejtik, hogy a legközelebbi kórházban is hasonló kegyetlenségek történnek. Azt mondják, milliók vesztették életüket? Elfelejtik, hogy szüntelenül milliók halnak, egy perc szünet nélkül, a világ kezdete óta. Rettegnek és elképednek a borzalom láttán, mert kialudt a képzeletük, és elfeledik, hogy minden pillanatban a pokolhoz döngölődzünk.”

Erről meg eszembe jutott egy találkozás Danilóval, abból az időből, amikor a *Borisz Davidovics síremlékén* dolgozott, és – főként a zágrábi sajtóban – már megjelentek e könyv első elbeszélései, a belgrádi körökben pedig felröppentek az első kószá megjegyzések: hogyan írhat olyasmiről, amit nem élt át; mint ismeretes, később ebből lesz ama legendás „400 kilométer Belgrád és Zágráb között”.

Én hű voltam és maradtam Danilóhoz, elindultam hozzá, hogy vele legyenek fájdalmában és dühében (milyen író az, aki csak arról tud írni, amit személyesen megélt?), ám útközben borzasztó dolog történt: a megállóban egy fiatal albán nő két gyermekével a trolibusz elé lépett. Mindhármojukat halálra gázolta. Az ese-

mény hatása alatt „andrići” hangulatban értem Danilóhoz. Az élet szüntelen pokol, különösen az író számára, aki együttérzésre, beleélésre íteltetett, mintegy erre van képesítve, aki ha lehunyja a szemét, azt gondolja: „Így érez a vak.”

Danilo felméggedt, csak úgy forogtak azok a montenegrói szemei, talán még a galléromat is megragadta, és így szólt: „Te balesetről beszélsz, amiről én írok, az viszont erőszak.” Már akkor a mi oldalunkon állt, s ha élne, most mégannyira mellettünk lenne. Andrić számára a pokol egzisztenciális fogalom volt, csurig fájdalommal, az irgalom és a részvét erkölcsével, Danilo számára viszont elsősorban és talán kizárólagosan erkölcsi fogalom. A mi mai nyelvünkön szólva Andrić – meg a rokonom – számára a pokol Szarajevóban van, ebben a borzalomban, melyben az erkölcsös, értelmes ember is kénytelen részt venni és részvételt lenni iránta, Kiš számára azonban a pokol Belgrádban van, ott, ahol kreálják és serkentik a bűnt.

Erről eszembe jutott a harmadik lehetőség is. Egy útkereszteződésen elfutottam egy sebesült asszony mellett. Az járt a fejemben – nyilván mint mentség és öngazolás –, hogy mindig mindenkit figyelmeztettem e veszélyes útkereszteződésre a Marko Marulić és a Živka Josil utca sarkán; ott állt ugyan barikád gyanánt a konténer, de messzebből, oldalról az orvlövészek vagy húszméternyi területet ellenőrizhettek. E reflexió helytálló volt ugyan, ám elszaladtam a sebesült asszony mellett: a pokol bennem volt. Dosztojevszkij így fogalmazna: „Mi közöd hozzá, hogy a világban szerencsétlenségek történnek, mi közöd hozzá, hogy valaki más büntettedet agyal ki és visz véghez; neked elsősorban ahhoz van közöd, hogy elmentél egy sebesült asszony mellett, és ezért a pokol benned van.”

Három nagy író, a maga korában és a maga helyén mindhárom a legnagyobbak közül való, és mindháromnak más-más pokolvíziója

van. Hozzáfűzhetjük, hogy Dosztojevszkij és Kiš közel állnak egymáshoz, mert vízióik leplezik szenvedélyességüket, míg Andrič, hacsak részben is, de diplomataként lepleződik le. Kérem, mit üzenne ma Danilo, mit mondana nekem, aki ezen a szörnyű helyen vagyok. Tudom, hogy a remény, a vigasz meg a biztatás nem volt erős oldala. Ugyanazt mondaná, amit a *Fövenyóra* végén írt: „Jobb az üldözöttek, mint az üldözők között lenni.”

Az Úr 1992. évének baljóslatú nyarán a tizenkettedik emeleten lakó szomszédom pokrócba burkolózott és kiugrott az ablakon. Egy kutya emberi vért nyalt a Svjetlost – a régi Jugoszlávia legerősebb és legjobb kiadója – épülete előtt. A nők bögrével és lapáttal gyűjtötték az esővizet a gránátok vájta gödrökből, mert a városban nem volt víz, miközben az autók lefröcskölték őket – ilyesmi nincs a háborús filmekben. Egy férfi a vesztglő vagonok között szénport gyűjtött, hogy legyen mivel fűtenie. A lakásomtól nem messze eltalálta egy gránát, s a piros vér elkeveredett a fehér ing fekete szénporfoltjaival.

A világ nem hallotta a sikoltozást, a rohanás dobaját és a velőtrázó szolongatást, ami akkor támad, ha a gránát olyan udvarba esik, ahol gyermekek játszanak. Pedig a kamerák meg a mikrofonok tisztességesen tették a dolgukat, az újságírók az életüket kockáztatták, sőt áldozták fel, az adók nem mulasztották el sugározni a felvett anyagot. Szinte mindent lehetett látni és hallani – most mégis úgy tűnik, mintha oly keveset láttak és hallottak volna az emberek. Miért? Emlékezzünk vissza, mit mondott Hamlet a királynőnek: én látom „szemem szellemében”. Az emberek a szemükkel látnak, a fülükkel hallanak ugyan, de a szellemük pilledt, jóllakottan, lomhán, szappanszagúan készül a lefekvésre. Béna. A tompaság a szellem halálához vezet, a szellem halála pedig a civilizáció halálához. Engedjék meg az írónak, hogy egy pillanatra amatőr asztronómus legyen: a kozmosz-

ban megjelent egy hatalmas fekete lyuk, mely elnyeléssel fenyeget. A régi szokás szerint, mely új jelenségeket régi eseményekről nevez el, ezt a lyukat Münchennek kellene nevezni. A múlt áporodott lehelete árad belőle, gyűlöli és megveti a globális kommunikáció társadalmát, a korszerű civilizáció vívmányai közül egyedül a fegyvert ismeri el. Befelé forduló gyomorszája beszippantana mindent, ami a látóhatáron világol, minden ragyogó csillagot, melyek közül ebben a pillanatban Bosznia és Hercegovina Köztársaságának csillaga van soron.

Világos, miért mondtam, hogy ezt a fekete lyukat Münchennek hívják: mert ha az emberiség ezúttal is habozik, nem fogja megmenteni ötven-, százmillió halott sem, el fog süllyedni a fekete lyuk gyomrában, és olyan tájak maradnak utána, amilyeneket néhány évvel ezelőtt a népszerű katasztrófafilmekben láttunk. Nem lesz szükség többé ilyen filmekre. Nem lesz többé film.

Temetésének napján csalóka idő volt. Nem tudtam eldönteni, azt a fekete zakót vegyem-e fel, amit utoljára az apja temetésén viseltem, alája meg a szokásos magas nyakú pulóvert – féltem, hogy így melegem lesz. Nem mertem fehér inget meg sötét nyakkendőt venni: tudná, hogy hazudok, mert nyakkendőt csak akkor kötök, ha nagyon muszáj. Ám szemeregni kezdett az eső, így felhúzhattam a sötét esőköpenyem. A szokásos útvonalon mentem, a vasútállomás mellett, az alagúton át. Míg ki nem értem az alagútból, nyugalom volt, csak egy revolver dördült, de aztán elkezdtek esni a gránátok. Néhány minden bizonnyal a piac mellett robbant, mert hallottam, hogy a piacon valaki megkérdi: „A fején találta?”

A felső útvonalat választottam, a kórház mellett, itt is lőttek, de gránát még nem esett, habár az úttesten haladtam. A főbejáraton mentem be a temetőbe, egyenest neki a nagy orosz-lánszobornak, és elbújtam a roncsolt kő mögé.

Onnan láttam, hogy a temető végében, a piac felé eső szegletben a kék munkaruhás dolgozók éppen betemetik a sírt; húsz perc volt még délig. Feljűk szaladtam, és messziről odakiáltottam: „Délben lesz a feleségem temetése.” „Lidijának hívják?”, kérdezte egyikük. „Éppen most eresztettük le. Iparkodnunk kell, különben mindannyiunkat lepuffantanak.” Megmáskoltam egy göröngyöt, de rám szóltak: „Itt a lapát!” Megvártam, míg végeznek, aztán ők felfelé mentek, én meg le, a piac irányába. Fentről egy család közeledett, akiknek háromnegyed tizenkettőre mondták a temetést – de a halottjuk már el volt hantolva.

A hazatérés szörnyű volt. Amint kiértem az alagútból, máris utánam eredtek a gránátok. Amikor a Vasutas-otthon előtt szaladtam, az alsó úton, a felső útra, három-négy méterre a fejemtől hét gránát zuhant. Tudtam, hogy a repeszek nem repülnek lefelé, de a gránátok az alsó útra is éppúgy potyoghattak volna. Ám nyoma sem volt a régebbi agytombolásnak, a halálfélelemnek – csupán a megnyomorodástól való félelem maradt. Nem mondom, hogy kihívtam a halált, de segíteni szándékoztam neki: keményen szorítottam a bal kezemben a zacskót a negyven igen erős altatóval, amit pszichiáter barátomtól, Lalótól kaptam. Csak attól tartottam, nehogy a robbanás kiverje a kezemből, és egész idő előtt arról tanakodtam, nem lenne-e jobb, ha a kabátzsebemben tartanám, majdcsak előhalászom valahogy. Amikor hazaértem, Zeko így szólt: „Hé, hát te másfél óra alatt megtetted az utat oda-vissza!”

Nézegettem a fényképeit, de egyikről sem akart megszólítani. Legalább annyit mondott volna: „Felvettem az új, fehér ruhámat. Meg a madaras szalmakalapot.” Ám találtam egy kitépelt irkalapot, melyen nagy betűkkel, filccel írva, ez állt: „RÖGTÖN JÖVÖK. LIDA.” És mint annak idején azt a levelezőlapot a kabátbélésben, úgy találtam most három különböző, majdnem tiszta üres határidőnaplóban három

feljegyzést. Az elsőt az én kérésemre vetette papírra, hogy segítségemre legyen a *Manzárd, por* megírásában, melyből e könyv jelen fejezete lett. Nem sokat foglalatoskodott vele, a jegyzet rövid, 1992. I. keltezésű:

A ház 1953-ban épült. Egy orosz emigráns nő építette magának, akinek már volt mellette egy háza. Amikor befejezték, anyám rögtön megvette abból az örökségből, ami franciaországi nagyanyjától, Oltól maradt rá.

Amikor én megszülettem, a szüleim már ott éltek, de a bátyáim már nem. A gyerekeik a születésüktől fogva ebben a házban laktak.

Eddig senki sem halt meg abban a házban. Anyámat kórházba vitték, és ott halt meg. Egyedül ő.

A manzárdszobákról nem tudom, hogy rögtön megvoltak-e, vagy kicsit később épültek.

A második feljegyzés szintén olyan volt, mint egy készsúrás, mikor a pengét még megcsavarják a húsbán. Nem volt keltezve.

Szerelmeim szétolvadtak az esti ködben.

A férjemet elcsábították némely művelt nők magas sarkú cipőjei és hízelkedései.

Apám korán elbagyott, hogy másoknak szentelhesse magát.

A testem, téves sejteket termelve, becsap.

Senki, aki segítene, hogy elviseljem az ürességet és a kétségbeesést.

Anyám harc nélkül és oly csendesen távozott.

A harmadik följegyzés kétségbeesett megkönnyebbülést hozott, annál inkább, mivel a távoli hetvenkilences év december huszonnyolcadikájára szólt a keltezés. Két részből áll, a második nehezen olvasható.

Minden nap fáj. Az óév mindegyik búcsúztatása fáj. Ahogy múlnak az évek, úgy nő a fájdalom.

Nem! Nem akarom, hogy ezek a búcsúztatások visszatérjenek. Soba senki nem volt ennyire elrabolva tőlem, és valószínűleg nem is lesz. Gyerekek. Hát nem lehettek volna. Hát az olyan nehéz volt.

Mit vétettem az Istennek és az életnek. Mennyire vágytam rá, veled. Mennyire szerettelek.

Nem tudlak megtalálni. A madarak csicseregnek a trebevisi erdő mély csendjében, a hó már beborította a fenyőket. Hogy találjalak meg. Az Újévre gondolok, táncolok és csókolódzom veled, mégsem tudlak megtalálni. S az idő múlik, már negyvenöt vagyok, te még több, mégsem tudlak megtalálni.

Nem tudom, kihez szólt ez, mindenképpen olyasvalakihez, aki előttem volt neki. Halv-

nyan sejtem. Biztos nem ahhoz a kasmírihoz, mert vele nem várt Újévet soha, az mindket-
tőnkél sokkal fiatalabb volt, s hevesen belé-
szeretett, ami engem különösen bántott. De
hát ő szokta mondani: „Ne várd el az emberek-
től, hogy viszonzják a jót, amit nyújtottál ne-
kik. Majd valaki más viszonzza, százszoro-
san is talán, akivel soha semmi jót nem tettél.”

RADICS VIKTÓRIA FORDÍTÁSA

MacLINE Kft.

Apple-vizonteladó • Szoftverház

1055 Bp., Szent. István krt. 11. Tel., fax: 111-4871, 153-4600/118

✓ **Betűk**

URW CD-n
500 darab
egyedileg
metszett,
852-es kódú betű, mindkét

platformon teljesen egyfor-
ma alakkal és aláyágással.
Egyedileg is választhatók.

✓ **Hardver**

Macintosh számítógépek
azoknak, akik

- nem számítógép-guruk
- ideje drága
- nem a középszert választják
- nem óhajtanak több pénzt kidobni az ablakon.

✓ **Szolgáltatás**

- Telepítés
- Hálózatépítés
- Integrált rendszerek
- Tanácsadás
- Karbantartás
- Programok magyarítása

A hatékony számítógépes munkához Önnek a profi gépek mellett **testre szabott programokra** van szüksége: melyek igazodnak igényeihez, s minden tekintetben kiszolgálják. Mi ebben is tudunk és szeretnénk segíteni Önnek:

✓ **Szoftver**

- Nyelvi programok
- Szabványos az IBM és a Macintosh között
- Tárgymutatót készítő és magyar abc-rendbe soroló programok
- Ügyviteli programok
- Dokumentumarchiváló rendszerek
- Fogorvosi programok

Szoftverfejlesztés az Ön igényei alapján.

*A szívem?
Helyén szoft-
ver.
Természetesen
a MacLINE-é.*

A Quark**XP**ress alatt futó
DTP-programjainkkal

- **Nincs több salytóhiba:**
Lektor, a profi szóellenőrző s-elválasztó program (önálló programként is).
- **Nincs több hiba az elválasztásban:**
Magyar elválasztás (önálló programként is).
- **Nincs több rÉbusz, ha IBM-en írt szöveget kap:**
Kódkonverzió két tetszőleges kódtábla között (önálló programként is).
- **Nincs több aprólékos munka:**
Név- és tárgymutatót készítő program.